

SIIRI OVIIR (EUROOPA PARLAMENT)
TALLINN, 30.11.2008

Lp. Konverentsist osavõtjad, head mõttekaaslased.

Tänase konverentsi teemaks on lähisuhtevägivald, selle mõju indiviidile ja ühiskonnale. Selleks, et iseloomustada teema aktuaalsust, alustagem faktidest, täpsemalt väljavõttega ühest politseistatistikast, mille kohaselt:

* kümnest lähisuhtevägivalla juhtumist on üheksal korral ohvriks naine;

- kolmandik ohvritest kannatab enne politseisse pöördumist vägivalda 6-7 aastat;
- politseisse jõudvatest juhtumitest on esmakordsed vaid 12%, korduvaid 82%;
- üle poolte lähisuhtevägivalla juhtumitest leiab aset lastega peredes;
- kolmandik vägivaldse pere lastest on ise vägivalla ohvrid;
- vähemalt 80% vägivaldse pere lastest näevad lähisuhtevägivalda pealt.

Õövastavad arvud, kas pole? Kuid tegelikkuses on need veelgi suuremad, sest politsei poolt registreeritud juhtumid moodustavad vaid murdosa kõigist lähisuhtevägivalla juhtumitest. Isegi kõige raskematest, tihti eluohtlikumatest juhtumitest teavitab vaid iga kümnes naine, kriminaalsüüdistuse või süüdimõistva otsuseni jõuab aga 2-3% vägivaldajuhtumitest. Et lähisuhtevägivald on tegelikult ulatuslikum nähtus, näitavad ka Eestis viimastel aastatel läbi viidud uuringud. Juba esimene, 2001. aasta uuring näitas, et Eestis kannatab lähisuhtevägivalla all iga viies naine. Seda näitajat on kinnitanud ka hilisemad selleteemalised küsitlused.

Tuleb märkida, et Eestis saigi lähisuhtevägivallaga seotud probleemide uurimine alguse alles üsna hiljuti.

Eelpooltõudud faktidest järeldub, et tegemist laiaulatusliku nähtusega, mis mürgitab paljude perekondade elu ning avaldab mõju ühiskonna füüsilisele ja vaimsele tervisele. Niisugusena tuleks ka lähisuhtevägivalda ning tema mõjusid analüüsida. Kui veel 15-20 aastat tagasi suhtuti lähisuhtevägivalda kui peretülisse, mis peaks jääma pere nelja seina vahele ja millesse kõrvalseisjad ei peaks sekkuma, siis nüüdseks on pikkamööda, kuid kindlalt hakatud nähtusest mitte lihtsalt rääkima, vaid võetud kasutusele ka meetmeid selle leevendamiseks ning kahjulike mõjude vähendamiseks. Maailma avardamine on aidanud laiendada meie arusaamasid lähisuhtevägivallast. Lääne eeskujul on ka Eestis hakatud käsitlema vägivalda kui soospetsiifilist sotsiaalset probleemi. See tähendab, et teatud vägivallaliikide sooritajateks või ohvriks on reeglina kindla soo esindajad. Samuti on hakatud tunnistama, et tegu on ühiskonda kui tervikut iseloomustava nähtusega, mida ei tohi taandada üksikute meeste ja naiste käitumisprobleemile. Ja ehkki nii politseistatistika kui vastavad uuringud näitavad, et lähisuhtevägivalla ohvriteks on enamuses naised, võivad selle all kannatada kõik: tüdrukud, poisid, naised ja mehed, vanad ja noored.

Viimastel aastatel räägitakse aina enam ka juhtumitest, kui võimuka ja domineeriva naise ohvriks on langenud mehed. Üldises pildis on aga siiski tegemist vaid väikese osaga, mis kahtlemata nõuab tähelepanu – nii ennetust kui tagajärgede leevendamist, ka vastava koolitus- ja nõustamissüsteemi arendamist. Eri riikides korraldatud uuringud näitavad, et vägivalla taset ei ole õnnestunud neis langetada. Pigem täheldatakse kõikjal vägivalla kasvutendentsi. Üht põhjust märkisin juba eelpool – aina suurema arvu vägivallajuhtumite jõudmine avalikkuse ette. Siiski on tegemist jäämäe veepealse osaga. Paljudes riikides korraldatud uuringud näitavad, et lähisuhtevägivald on tegelikult püsiv ja ka massiline nähtus. Mingi nähtuse mõju vähendamiseks on vaja teada selle juuri. Kus peituvad lähisuhtevägivalla juured? Ühest vastust ilmselt ei ole, tegemist on paljude mõjuritega, mille langemine n.ö.

soodsale pinnasele või paljude mõjurite kombinatsioonid võivad põhjustada vägivaldset käitumist.

Üheks põhjuseks on kahtlemata naiste positsiooni muutumine ühiskonnas. Ehkki Eestis on võrdõiguslikkuse ni, näiteks sarnaselt Põhjamaadele, astuda veel pikk samm, on viimasel kahekümnel aastal tublisti avardunud Eesti naiste võimalused võtta aktiivselt osa töö- ja ühiskondlikust elust, teostada end ühiskonnaelu erinevates valdkondades. Rohkem naisi tuleb poliitikasse ja neid jõuab ka poliitika kõrgemate tasemeteni – näiteks kuuest Eesti Euroopa Parlamendi saadikust on kolm naised, naine juhib Riigikogu tööd, naised teevad edukalt prokuröri- ja kohtunikutööd, juhivad linna- ja vallavolikogusid. Kuid aina enam naisi töötab ka keskastmejuhtide ja ka tippjuhtidena ettevõtetes. Märkimist väärib seegi, et kahe juhtiva päevalehe Postimehe ja Eesti Päevalehe peatoimetajad on naised. Kahtlemata on need ja mitmed teised muutused vähendanud meeste kontrolli naiste üle ning kõigutanud arusaamu traditsioonilistest soorollidest. Mees ei ole enam ainuke või peamine rahateenija perekonnas, ka mitte otsustamise mõttes perekonnapea või naine pelgalt lastekasvataja või koduperenaine. Naine tahab end tööelus proovile panna, teha karjääri, tahab, et ka koduses elus veaks mees temaga võrdväärselt vankrit, sh võtaks võrdselt osa lastekasvatamisest ja nende arendamisest. Ta tahab, et mees ja naine oleks võrdväärsed partnerid.

Kõik mehed ei suuda nendele muutustele vaadata kui paratamatutele ja vajalikele, vaid nad otsivad põhjusi, et n.ö. kella tagasi keerata. Kui see ei õnnestu, on vägivald tihti käeulatuskauguses, sest paljude meeste arvates tuleb ülekäte läinud, st traditsioonilistest soorollidest loobunud naine paika panna.

Kuid Eesti ühiskonnast on visad kaduma ka mitmed teised väärarusaamad. Teatud ühiskonnagruppides on ikka veel levinud arusaam, et kui mees peksab naist, siis järelikult armastab. Samuti arvatakse, et pojale tulebki peksa anda, muidu kasvab pätik. Ka ütlus „ma peksan tal need lollused peast“ kõlab raevuhoos tihedalt pereisade suust. Vägivaldsete arusaamade ja sellele vastava käitumise levikut soodustab ka ümbritseva keskkonna vähenenud turvalisus. Et see on probleemiks paljudele, näitavad ka avaliku arvamuse küsitlused – neis nimetatakse turvalisuseprobleeme kõrvuti sotsiaalprobleemidega tihedamini. Mida kardetakse? Nii tänava- kui aina enam ka koolivägivalda. Koolivägivallast ongi kujunenud üks põletavamaid probleeme 21. sajandi Eestis. Ebaturvalisus sunnib kaitsma oma lapsi. Nii õpetavad paljud vanemad oma lastele, et vägivald on lihtsaim viis konfliktide lõpetamiseks ja oma võimu maksmapanekuks. Seda võib lihtsustatult väljendada ka seisukohaga: „Kui sina ei löö, lüüakse sind.“ Hiljem kannavad aga lapsed sellise käitumise kui aktsepteeritava üle ka oma lähisuhetesse, sest ega isa-ema ei saanud ju õpetada midagi taunitavat või käituda ühiskonna moraalnormidele mittevastavalt.

Kuid mitte alati ei ole vaja õpetussõnu või käitumisjuhiseid, ka koduse vägivalla pealtnägemine võib olla hilisema vägivaldse käitumise algpõhjuseks. Sellise seisukoha õigsust on kinnitanud ka erinevates riikides läbi viidud uuringud. Perekonnapeaks saanud mehele meenub, kuidas isa perekonnas tekkinud konflikte rusikatega lahendas ning ema n.ö. edukalt paika pani.

Vahemärkusena tahan siiski rõhutada, et mitte alati ei sünnita vägivald vägivalda, sest mitte kõigist lähisuhtevägivalda kogenutest või seda pealt näinutest ei kasva vägivaldsed mehed-naised. Kuid nagu ütlesin, võimalus jääb. Väär oleks arvata, et vanemate agressiivset käitumist võtavad omaks vaid poisid. Uuringud näitavad, et agressiivsed väikesed tüdrukud kipuvad kasvama samasugusteks karme karistusi määravateks emadeks. Siit võib olla vaid sammuke füüsilise vägivallani.

Suur hulk naiste vastu vägivald kasutanud meestest ei otsi abi ega suuda ka muutuda. Üks asi on omadus mitte näha või mitte tahta näha oma silmas palki, kui kasutada rahvapärast ütlust.

Kuid põhjus võib peituda ka mujal. Mehed ei mõista tihti, et nende vägivaldsuses oleks midagi väärana ning taunitavat. Otse või kaude ülistavad vägivaldsust paljud telesaated, filmid, multikad, tõsielusarjad. Paljud telesaated eksponeerivad meeste vägivalda, sh ulatuslikult ka meeste vägivalda naiste suhtes ning seda esitatakse tihti meelelahutuslikult ja seksuaalses mõttes erutavalt, justkui kutsudes vägivalda järgima.

Kas ei kehti paljude saadete puhul isegi reegel, et mida vägivaldsem on meessoost näitleja - ükskõik kas kangelane või vaenlane - seda rohkem tähelepanu ta endale tõmbab? Kas ei ole nii, et mida vägivaldsem on meeskangelane, seda enam armastust ja poolehoidu ta naistelt saab. Tema vägivallaaktides, mis toimuvad naise kaitsmise huvides, nähakse märki hoolivusest ja armastusest.

Laste arusaamu vägivaldsusest mõjutavad kahtlemata multifilmid. Seepärast mõistan nende vanemate otsuseid, kes püüavad kaitsta oma lapsi ning ei luba neil vaadata vägivaldseid multikaid. Nad kardavad, et need loovad lapses aluse arusaamale, et jõuga tulebki jõule vastu seista.

Õnneks on ka piisavalt näiteid armastust ja hoolivust rõhutavatest multifilmidest – nimetagem näiteks Muumitrollide lugusid või meie oma Lotte filme ja teleklippe. Kahjuks on siiski tegemist eranditega.

Selle taustal tekib küsimus, kuidas vähendada vägivalda, kui seda idealiseeritakse ja muudetakse niimoodi meie igapäevaelu osaks? Normaalseks nähtuseks, millega paljud meist harjuvad. Tihti nii, et ei märka lähedaste, naabrite või töökaaslaste kallal toime pandud vägivalda, sh lähisuhtevägivalda.

Kuid põhjusi, miks vägivaldne käitumine lähisuhetes võimust võtab, on teisigi: näiteks alkoholi laiaulatuslik tarbimine.

Alkohol ja muu mõnuainete tarvitamine ei ole vägivalla otsene põhjus, küll aga võib ta olla katalüsaatoriks peretüli tekkimisel ja vägivalla kasutamisel. Seda kinnitab ka statistika, mille kohaselt on alkohol seotud umbes 65-80% vägivallajuhtumitega. Eesti Konjunktuuriinstituudi uuringud kinnitavad, et aasta-aastalt suureneb Eestis alkoholi tarbimine. Kui 2003. aastal tarbis iga Eesti elanik 9,4 liitrit kanget alkoholi, siis 2007. aastal oli see näitaja juba 13,2 liitrit. Õlle osas on need näitajad vastavalt 64,9 l ja 88,6 l ning viinamarjaveini puhul 4,8 ja 7,3 liitrit. Trend on selge ja murettekitav.

Üldiselt nähakse küll alkoholi laastavat mõju inimeste ja seeläbi kogu rahva tervisele ning üht vägivaldsete surmade olulist põhjust, rohkem peaks avalikkusele selgitama alkoholi halba mõju peresuhtetele. Igal õhtul pudel või paar õlut võib tuua tagajärjeks vermed naise kehal ja hinges.

Tõusutrendi näitab Eestis, nagu ka mujal maailmas, narkootikumide levik. Seegi avaldab oma mõju lähisuhtevägivalla laienemisele. Võtkem näiteks juhtumid, kus narkouimas laps või lapselaps vanematelt või vanavanematelt vägivallaga narkootikumide ostmiseks raha nõuab.

Lähisuhtevägivallake avaldavad mõju ka tööpuudus, üle pea kasvanud võlad jms – nähtused, mis esinevad küll ka majanduse rahulikel aegadel, kuid on eriti omased majanduskriisidele.

Üks selline on tabanud maailma, sh ka Eestit praegu. Paraku on meie võimalused protsesse mõjutada piiratud, seega saame tegeleda vaid tagajärgedega – eelkõige nõustada ja koolitada hättasattunuid. Maandada pingeid, mida võidakse muidu välja elada pereliikmete peal.

Lähisuhtevägivalda ei saa käsitleda vaid kui üksikindiviidi tasandil esinevat probleemi, mis on tingitud konkreetse vägivallatseja kehvast iseloomust. Tema despootlikkusest, empaatiavõime puudumisest, kohandumisvõimetusest, närvilisusest jt omadustest.

Nii massilise nähtuse kui lähisuhtevägivalla puhul on tegemist sotsiaalse põhjuslikkusega. Vägivalla, sh lähisuhtevägivalda toodab ühiskond ise.

Tavaliselt mõistetakse lähisuhtevägivalla all eelkõige füüsilist, aga ka seksuaalset vägivalda.

Need juhud jõuavad kõige enam ka politseistatistikasse, kas kannatatute endi, lähedaste või naabrite kaudu.

Kuid on veel üks lähisuhtevägivalla vorm - vaimne vägivald, mis võib jääda pikkadeks aastateks väliselt märkamatuks, kuid ei ole füüsilisest või seksuaalsest vägivallast sugugi vähem ohtlik.

Vaimne vägivald võib omakorda avalduda kõige erinevates vormides: n.ö. tummfilmi, karjumise, sõimamise näol. Kuid see võib tähendada ka naisele kuuluva vara hävitamist, tema lemmikloomaga jõhkrat käitumist, keeldude ja käskude süsteemi loomist vms. Enamikel juhtudel esineb vaimset vägivalda ka füüsilises ja seksuaalses vägivallas, st peksmisega käib kaasas ka sõim ja mõnitamine. Need, kes ei tunne lähisuhtevägivalla anatoomiat küsivad tihti, kuidas seda ei märgata enne, kui asi jõuab naise jõhkra läbipekstmiseni või vägivaldse seksuaalaktiga. Ekspertid kinnitavad, et paljusid võimu ja kontrolli vorme on raske märgata. Nende tuvastamine võtab aega, sest mehe vägivaldne käitumine võib olla alguses peaaegu märkamatu manipuleerimine, näiteks püüde seada naise elu raamidesse – tema mõtete, tunnete, käitumise suunamine mehe arvates õiget ja ainuvõimalikku rada pidi. Paljud naised loevad sellist käitumist alguses pigem tähelepanuavaldusteks kui karistuseks. Füüsiliseks võib vägivald muutuda alles hiljem, kas põhjusel, et rakendatud meetmed ei ole andnud soovivat tulemust või seepärast, et tahetakse saavutada veelgi suuremat kontrolli naise üle. Aga põhjuseks võib olla ka vägivallast saadud nauding. Need põhjused vajavad juba põhjalikumat analüüsi ja vastavat abi – ka psühhiaatrilist abi. Kahjuks jõuab karistuseni vaid murdosa vägivallatsetest, mis tekitab paljudes meestes karistamatuse tunde ning annab neile sisemise kindlustunde enda käitumise õigustamiseks ja ohvri veelgi julmemaks kohtlemiseks. Kus on väljapääs? Lähisuhtevägivalla ohvreid tuleb julgustada oma probleemidest rääkima, aduma, et tegemist on karistust vääriva teoga. Kõrvalseisjad – naabrid ja lähedased – võivad küll teada vägivallast, kuid selle lõpetamine sõltub suuresti vägivallaohvril endast. Sellest, kas naine soostub asjast rääkima, politseile avalduse esitama või mitte. Loota, et vägivallatsete üle õõ heaks muutub on naiivne ootus. Vägivallal on kõrge hind. Üks pool on konkreetsed kulud: haiguspäevade maksumus, tervisekahjustuste ravimine, invaliidsuspensionid. Kuid veelgi kõrgem on vägivalla sotsiaalne hind: hingetraumad, käegalöömine ja realiseerimata eluplaanid jne. Lähisuhtevägivald, nagu igasugune vägivald õnestab ühiskonna vaimset tervist ning mõjutab seeläbi kogu meie rahvuskeha ning rahva tulevikku. Lähisuhtevägivalla näol ei ole muidugi tegemist tüüpilise Eesti nähtusega, nende probleemidega puutuvad kokku kõik riigid, sellega tegeletakse aktiivselt ka Euroopa Liidu tasandil.

Euroopa Liidu soolise võrdõiguslikkuse poliitikas on paljude teiste meetmete seas oluline koht soolise vägivalla kaotamisel. Euroopas ollakse seisukohal, et soolise vägivallaga rikutakse naiste põhiõigusi - õigust elule, ohutusele, vabadusele, väärikusele ning kehalisele ja emotsionaalsele puutumatusse. Niisama kindlalt ollakse ka seisukohal, et nende õiguste rikkumist ei tohi mingil juhul sallida ega neid vabandada. Kordan juba eelpoolöeldud mõtet: lähisuhtevägivalda ei tohi vaadata vaid läbi pere prisma, vaid sellele on ühiskondlik tagataust ning see nõuab ka ühiskonna-poolseid jõupingutusi nähtuse leevendamiseks.

Euroopa Liit peab oluliseks vastavate teadmiste andmist, võrgustike ja partnerluse arendamist. Seepärast peab Euroopa Liit oluliseks toetada liikmesriike ja valitsusväliseid organisatsioone nende jõupingutustes soolise vägivalla, sh harjumuspäraste ja traditsioonilise kahjuliku käitumise kaotamisel, edendades teadlikkust tõstvaid kampaaniaid, toetades võrgustike loomist ning hea tava ja uurimistulemuste vahetamist, rakendades nii ohvritele kui

õigusrikkujatele suunatud programme ning ergutades liikmesriike kehtestama siseriiklikke tegevuskavu.

Eestis on lähisuhtevägivalla ennetamise ja tõkestamise meetmete käivitamisel ja edasiarendamisel juhtiv roll sotsiaalministeeriumil, mille eelarvest on osaliselt rahastatud ka sellesuunalisi tegevusi.

Viimastel aastatel on raha vastavateks projektideks tulnud ka Hasartmängumaksu Nõukogult. Kahtlemata tänuväärt ettevõtmine, kuid see saab siiski olla vaid täiendav rahastamisallikas. Projektipõhine finantseerimine, mis sõltub suuresti majanduse üldisest käekäigust, ei paku riigile kindlust vajaliku teenuste tuleviku suhtes. Varjupaikade ja tugigruppide rahastamine ja vastavad koolitused nii vägivalla ohvritele kui nõustajatele on aga lähisuhtevägivalla mõju vähendamisel olulised. Vajalik on stabiilsus, mitte kampaanialikkus. Sotsiaalministeeriumi ja Hasartmängumaksu Nõukogu kaudu on lähisuhtevägivallaga seotud tegevusi aastatel 2003-2007 toetatud 1,1 miljoni krooniga, neile on lisandunud veel kohalike omavalitsuste toetused. Summa ei ole kahtlemata piisav, et pakkuda ohvritele ja õigusrikkujatele piisavalt vajalikke teenuseid. Võib arvata, et nii praegused kui lähiaastate majandusraskused vähendavad seda summat veelgi.

On selge, et me seisame alles pika tee alguses. Meil on lähisuhtevägivalla-vastases tegevuses veel mitmeid vajakajäämisi. Näiteks on lähisuhtevägivalla osapooltele pakutavate teenuste kvaliteet ebahühtlane, ka ei ole need veel kõigile kättesaadavad ja soovida jätab ka nende jätkusuutlikkus.

Vaatamata sellele, et ajakirjanduses leiavad aina enam käsitlemist lähisuhtevägivalla juhtumid, on teadmised nähtusest erinevates ühiskonnagruppides siiski ebahühtlased ja ka ebapiisavad. Üheks põhjuseks on ilmsel ka haridus- ja teadusministeeriumi tagasihoidlik roll ennetustöös. Nende võimalikku rolli võiks iseloomustada tuntud ütlusega „mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea”. Ehk kui vägivallale ei juhita piisavat tähelepanu, ei selgitata, miks on see halb, millised on tagajärjed jms, siis ei osata sageli teisiti kui kätega probleeme lahendada. Üheks vajakajäämiseks on ka nõrk koostöö erinevate ametkondade vahel. Töö käivitamine või tõhustamine paljudes valdkondades nõuab kahtlemata paremat rahastamist. Kuid kõikide kitsaskohtade lahendamine ei sõltu ainult rahast.

Raha on alati vähe, ka kõige rikkamatel aastatel, ammugi rääkimata siis ajast, mil kogu maailma pitsitab rahanduskriis. Paljugi saab muuta suhtumise muutumisega. Me peame õppima märkama, kui lähedaste või tuttavate seas kannatab keegi lähisuhtevägivalla all ning julgustama vägivallaohvrit probleemidest rääkima ning sellest politseile teada andma.

Julgustama ajakirjandust probleemidest mitte lihtsalt rääkima, vaid kasutama ajakirjandust kui tribüüni ühiskonnaliikmete kasvatamiseks ja mõjutamiseks. Ja mis peamine – peame hukka mõistma igasuguse lähisuhtevägivalla. Kannatagu selle all naised, mehed, lapsed, vanurid – ükskõik kes.

Väärtusi kannavad edasi inimesed, väärtused ei ole midagi ühiskonnavälist ja meile pealesurutud. See, mida me tunnustame ja mida hukka mõistame sõltub igapäevast meist, kes me kokku moodustame ühiskonna.

Soovin, et see mõte kanduks kõikidesse tänase konverentsi ettekannetesse ja sõnavõttudesse. Sest ainult siis, kui iga kodanik küsib endalt, mida mina saan teha, et lähisuhtevägivalda oleks vähem, on võimalik selle nähtusega edukalt võidelda. Soovin konverentsile asjalikke arutelusid! Soovin sedagi, et igaüks annaks siin väljaöeldud mõtted ja tehtud ettepanekud edasi oma mõttekaaslastele. Siis tõuseb tänasest arutelust suurem tulu konkreetsele kogukonnale ja seeläbi lumepalliefektina kogu ühiskonnale.

Jõudu meile kõigile!